

Љиљана М. БАЊАНИН*
Dipartimento di Lingue e Letterature
Straniere e Culture Moderne
Università di Torino

Оригинални научни рад
Примљен: 7. 12. 2022.
Прихваћен: 22. 2. 2023.

ИТАЛИЈА СРПСКИХ ПУТНИЦА У 19. ВЕКУ

У српском путопису Италија је константна мета и тема, па је и библиографија која се на њу односи веома обимна. Читава галерија српских путника различите географске провенијенције, социјалног статуса и културног миљеа оставила је многобројне и најразноврсније путописне текстове и дела, предмет књижевних и интердисциплинарних истраживања у којима су остале занемарене и недовољно истражене малобројне жене путнице. Тема реферата су писана сведочанства о путовањима кроз Италију српских путница из 19. в. Циљ је да се реконструише профил ових готово потпуно непознатих путница и ауторки *ad hoc*, те да се анализом њихових путописних записа (импресије, дневник, лична преписка) из друге половине 19. в. употпуни слика Италије из „женске перспективе“ и постојећа библиографија о овом топосу.

Кључне речи: Италија, путопис, 19. век, српске путнице.

Путопис је све до 20. в. био сматран рубним жанром и мање вредним дискурсом који ствара искључиво слике о земљама и људима, споменицима и обичајима (Гвозден 2011: 6). Ипак, путопис истовремено открива и путника и све оно што он путујући носи са собом, а везано је за његово порекло, образовање, национални карактер. У страном или другој и другачијој средини од сопствене, путник успоставља релацију са предметом свог доживљаја и у зависности од његове абилности настаје текст. Основна претпоставка путовања је физичко померање од одредишта до мете (Гвозден 2011: 22), док је основна карактеристика текста/путописа верност у описивању реалног и виђеног. Али однос према тој виђеној стварности/реалности зависи од многих фактора и због тога путопис може да обухвата различите дискурсе, што је нарочито изражено у 19. веку, тако да је често контаминација различитих жанрова које превазилази и може да садржи сем књижевних и најразноврсније елементе географије, историје, уметности, етнографије, фолклора, антро-

* ljljana.banjanin@unito.it

пологије. Иако временски касни бар цео један век за европским, српски путопис у 19. веку има све његове одлике. Стога сваки појединачни путописни текст није „самоникла појава” (Гвозден 2011: 8) него се заснива на традицији српске па и европске књижевности, на културолошким одредницама цивилизације и одређеном историјском периоду.

Српским путописом 19. века бавили су се многи истраживачи и о тој теми постоји обимна и солидна библиографија како на српском (Ступаревић 1976; Гвозден 2003, 2005, 2011; Јаћимовић 2005; Лигуори 2015, 2018 и др.), тако и на италијанском (Митровић 2004, 2009; Лето 2007; Лазаревић Ди Ђакомо 2017, 2013; Бањанин 2012, 2020. и др.)¹, али у њој су готово занемарљиви прилози о српским путницама. Ово је нарочито упадљиво када се ради о Италији, која представља главни извор инспирације српских путописаца 19. па и 20. века.

Већ је речено да се већина истраживања о Италији везаних за путопис фокусирају на „мушки” поглед. Непостојање женског универзума или прецизније „невидљивост” путница последица је пре свега социјалне маргинализације жена у 19. веку. Изоловане из јавне сфере, везане искључиво за улоге условљене патријархалним поретком друштва које је било изразито традиционално, упућене на оквире породице и породичног живота (кухиња или у случају виших сталежа на салон настајуће буржоазije), жене нису путовале или уколико и јесу, увек у друштву мушких чланова породице. Укратко, српске жене, за разлику од Американки, Енглескиња, Немица и Францускиња које су од средине и интензивније с краја 18. в. путовале кроз Европу, Италију пре свега (Брили – Нери 2020), у циљу формирања, образовања и забаве, биле су сасвим искључене из ових процеса модернизације и еманципације жена.

Ако српска путописна књижевност почиње са Љубомиром Ненадовићем и његовим *Писмима из Италије* (1851), која су модел и формула путописног текста многих каснијих генерација (Деретић 1996: 227), ништа се не зна о српској женској одепорици која датира из истог периода и везана је управо за Италију. Ради се о тексту „Путовање из Беча у Млетке” објављеном 1853. у новосадском часопису *Седмица*². Ауторка се крије иза иницијала Л. А. што нас наводи на претпоставку да је то била уобичајена пракса и одлука редакције, мада је могуће и да се из неких других разлога ауторка није потписала пуним именом, кријући свој прави идентитет. Ради се сасвим сигурно о младој, економски добростојећој Бечлијки српског/грађанског порекла која је одржавала везе са својим родним крајем о чему сведочи и чињеница да се текст појавио у *Седмици*. Уз то, између редова и из текста јасно произилази њена велика култура (познавање уметности, географије, књижевности) као

¹ Због обимности библиографије наводе се само најрелевантније референце којима треба додати и интердисциплинарне тематске зборнике са италијанским темама (Ајдачић, Лазаревић Ди Ђакомо 2011; Шеатовић Димитријевић, Лето, Лазаревић Ди Ђакомо 2013).

² Л. А., Путовање из Беча у Млетке, *Седмица: лист за науку и забаву*, II, 42, 7. новембар 1853, 327–329. Захваљујемо се Марији Митровић на информацији о овом тексту на који се кратко осврнула у прилогу о Трсту у српским путописима (Митровић 2001: 327–340, пос. 335–336).

и књижевна и језичка спремност. Текст сем тога садржи све карактеристике путописа: ауторка даје прецизна упутства о етапама, трајању путовања и задржавању у сваком поједином граду, о смештају, о сатницама (долазак/полазак) о удаљености, о превозним средствима (путничка кола, воз, брод, пешачења). О урбаном амбијенту, о градовима Трсту, Венецији, Падови, Вићенци, Верони нема уобичајених описа, док се често осећа и разочарење вићеним јер градови не испуњавају очекивања путнице. Са друге стране, њу привлаче неуобичајена места, као на пример, гробље у Вићенци што може да буде везано и за типично романтичарске теме и атмосфере, а венецијанске гондоле не изазивају меланхолију као код многих путника, оне су метафора лабуда, док је канали подсећају на огледало. Путницу очарава пре свега природа: у Трсту је то море, лука – типична тема готово свих путника, не само српских у 19. веку, али и бура и доживљај путовања бродом, при чему долази до изражаја опис личних и интимних стања (страх, физичке невоље, вртоглавица, мука) који није уобичајен у путописима.

Конципиран са циљем да забави читаоце и читатељке и да их на неки начин и едукује, овај мали прилог српској путописној књижевности не истиче се великом оригиналношћу, али представља први, до сада потврђен женски прилог теми. Л. А. креће на путовање из Беча у друштву групе пријатељица и пријатеља што је неуобичајено за период и прилике, али је сасвим у складу са обичајима у Европи. Сем тога, највероватније се ради о реално постојећим а не измишљеним члановима групе јер су сви идентификовани иницијалима или именом. Употреба иницијала и скраћенице имена била је уобичајена кроз читав 19. век, али је то био и начин да се сакрије прави идентитет. Ако је у дневницима и преписци из истог овог периода то могла да буде реторичка стратегија којом се означава фиктивни саговорник, овде иза иницијала или скраћеница (госпођа К, Милица) стоје реалне индивидуе пореклом из неименованог града на рубу Империје, можда управо из Војводине која се наводи у пост-скриптуму. Сем тога, као знак еманципованости ове путнице, јавља се и непознати, неименовани пратилац који не припада породичном кругу, а за ког је по тону, везују сентиментална осећања.

Изнанађује у овом тексту и језик: он је течан, убедљив, врло пажљиво су одабрани придеви, коректна је употреба глаголских времена, што показује прелазак са презента на аорист и перфекат, као стилска средства којима се енафатизују радње. Резултат је живахан текст, романтичарска нота која никада не прелази у патетични сентиментализам, али и хуморне црте, иронија и аутоиронија, када са негодовањем ауторка пише о италијанској храни, на пример.

Следећи путописни текст из пера српске путнице, омогућава реконструисање путовања Косте Трифковића кроз Италију, преко Трста и Венеције до Напуља 1874. Оно је могуће на основу података из његове библиографије, преписке коју је одржавао са пута, али највише захваљујући дневнику који је водила његова жена Јелисавета Трифковић (1854–1921)³. С обзиром на жан-

³ Рукопис се чува у Музеју Војводине у Н. Саду (сигн. 1605). Уп. Бањанин 2013: 197–212.

ровске особине дневника, можемо да тврдимо да ови записи представљају аутентичан, поуздан и веродостојан извор из прве руке.

Дневник Јелисавете Трифковић год. 1874. је заправо мала свеска, састоји се од 22 странице исписане читким и лепим рукописом, са поглављима и прецизно означеним датумима и неком врстом наслова: Од Н. Сада, преко Беча, Трста, Венеције до Напуља. Ауторка интенционално фиксира своја размишљања, утиске, осећања, запажања, без намере да дневник и објави што још више доприноси његовој аутентичности. Путује са мужем који је путовање организовао, он познаје добро италијански и добро се сналази у италијанским обичајима и ситуацијама, што са њом није случај. Може да се претпостави да је пар током путовања доста времена посвећивао читању, писању писама и одржавању везе са породицом (Јелисавета са мајком, теткама). Дневник тако представља неку врсту саговорника који јој је недостајао, ако се узме у обзир карактер а и болест Косте Трифковића, и одражава ауторкина душевна стања: на почетку тече мирно, затим се запажају знаци нестрпљења, ужурбаности, френетичност али и усамљеност супружника на крају, у време католичког Божића када изненада и супротно плановима, пада одлука да се врате у Нови Сад.

Основни тон дневнику даје доживљај Италије, њених градова, природних лепота и људи које Јелисавета среће и због тога дневник чини део одепорике. Трст, слично многим другим српским и европским путницима који су у 19. в. долазили у Италију, оставља посебан утисак. Опчињава је море, барке, бродови, галије у луци из које почиње разгледање града. То сигурно није случајно, ако се има у виду да је Коста Трифковић провео најранији период своје младости у Ријечи где је похађао наутичку школу. О томе у дневнику нема трагова јер Јелисавета пише искључиво о себи и својим утисцима у којима доминира дивљење, зачуђеност многобројним људима, нацијама, производима. Пажљив посматрач, она примећује да је управо лука пулс и срце града који врви од виталности и животне снаге, али запажа и велики број деце. Њихова умешност и снажљивост, нарочито малих чистача ципела, гануће је до суза и то је моменат када се присећа своје деце коју је оставила код куће. Детаљни су описи тршћанских пијаца, јарке боје воћа и поврћа. Њен поглед се задржава на свему: запажа „сто фели рибе”, тикве, цушпајз, брдо смокава и наранџи у незамисливим количинама.

Боравак у Венецији крајем октобра, траје неколико дана и у овом доживљају преовлађују боје, златна на куполама венецијанских цркава и црна као типична боја гондола („црне, мале гондуле”). Ипак, више од свега дубоко је потресена причом о затворским ћелијама испод дуждевог двора у којима су били заточени непријатељи Републике и суровост обрачунавања са непријатељима, тема коју је Коста Трифковић обрадио у приповетки *Млетачке тамнице*.

До Напуља се путовање наставља возом, преко Болоње, Анконе и Фође и судећи по тону, било је дуготрајно и напорно, испуњено сталним страхом да се не изгуби веза на успутним станицама. Јелисавета са занимањем посматра пределе, док су сусрети са сапутницима или са путницима на перо-

нима доказ различитих култура које долазе у додир. Највероватније је Коста комуницирао на италијанском у свим ситуацијама, док се његова супруга концентрисала на мимику и изглед саговорника. Неразумевање језика и непознавање менталитета узрок су осећања отуђености и страха од Италијана, који су по њој црни, намргођени, одбојни према странцима. Највероватније их је тако доживљавала због њихове тамне пути и црне косе и немогућности комуникације.

У Напуљ брачни пар стиже 26. октобра и одседа у луксузном хотелу Кавур, али ће се доцније преселити у скромнији стан. Већ од првог корака, чему доприноси и изузетно и необично хладан период, боравак у Напуљу је извор незадовољства које не може да ублажи чак ни возња кочијама у Херкуланум, посета граду Портичи, пењање на Везув и посета Помпејима. Овоме доприноси и погоршање здравља Косте Трифковића и носталгија према деци и породици у Новом Саду, тако да се брачни пар одлучује на повратак уочи католичког Божића, 24. децембра.

Пишући дневник Јелисавета Трифковић се исповеда, поверава му своје жеље, страхове, запажања, води дијалог који са Костом Трифковићем вероватно није постојао, тако да дневник отвара простор интимног света у коме нема приступа њен муж, ауторитативна и предоминантна фигура. Кроз италијански дневник открива се и Јелисаветин лик као младе жене која је део патријархалног васпитања и устројства. Она гаји велико поштовање према мужу, мајци, теткама, али је и одлучна и дирнута лепотама које запажа, перципира и осећа: тршћанско море, медитеранско небо, судбина дужда Марина Фалијера, жена коју је уморила лава у Помпејима... У контакту са Италијанима за време путовања, она запажа њихове суштински различите моделе понашања (живахност, исказивање емоција, претерану отвореност и непоштовање људи око себе), тако да се стиче утисак да је слика о становницима, Италијанима негативна што је последица непостојања директне комуникације и реципрочног неразумевања.

О Сомборки Јулчи Паланачкој (1849–1909)⁴ нема података у биографским речницима нити радовима, што је и разумљиво јер није била списатељица нити део војвођанског културног амбијента, али је запамћена као жена песника, критичара, полемичара и преводиоца Лазе Костића и као једна од ретких жена путница које су у 19. веку пропутовале кроз Италију. Изоставићемо податке о њеном животу као и причу о деценијској љубави према Лази Костићу која је крунисана браком 1895. г. С друге стране, Лаза Костић је путовао много од Будимпеште, Беча до Цетиња, Берлина, Париза, Женева и Петербурга, али са својих путовања није оставио импресије и утиске. Његов савременик и биограф Милан Савић о томе пише: „Лаза је уопште радо путовао, [...] све утиске с пута, нарочито о уметности, тек узгред наводи. [...] То уопштавање је све. Па и доцније, 1899, кад је са женом био у Италији до Напоља, а 1900. у Паризу, није, осим неколико илустрованих карата [...], написао ништа” (Савић 2010: 39). Мало се зна и о брачном путовању у Ве-

⁴ Уп. Лесковац 1960а : 252–253; Лесковац 1960б: 83–87; Лесковац 1991: 256–285.

нецију (10/22. септембра до 5/17. октобра 1895. г.) где је запањен лепотом базилике, био толико надахнут да је одлучио да напише своју последњу и најлепшу љубавну песму *Санта Мариа дела Салуте*.

Јулча Паланачка и Лаза Костић путовали су кроз Италију све до југа, 1899. г., али о том путовању нема трагова са утисцима у песниковој заоставштини. Захваљујући Јулчи Паланачкој и њеним писмима мада некомплетно и апроксимативно, можемо да додамо један мали део недовољно истраженом корпусу српске женске одепорике са темом доживљаја Италије у 19. веку.

Прво писмо датирано је 30. маја 1899.⁵ Заузима две стране од којих је на првој утиснут назив и литографија луксузног хотела у Риму (Rome – Grand Hôtel du Quirinal – Bucher – Durrer Propriétaire) који се налазио између две главне улице (Национале, Фиренце). Препознају се и туристичке мете (Диоклецијанове терме, трг Термини и станица). На другом писму⁶ види се такође назив хотела у Напуљу (Hotel Bristol Naples) са адресом на главном булевару (Corso Vittorio Emanuele), а поред тога се налази медаљон са морским заливом и утиснутом рекламом на енглеском “View of Posillipo from the Hotel”. Ови детаљи јасно указују на престижне локације које је брачни пар себи могао да приушти на италијанском путовању, али сведоче и о туристичкој промоцији коју су практиковали хотели већ с краја 19. века, док употреба енглеског језика јасно указује да је понуда намењена углавном енглеским туристима.

Оба писма упућена су Јулчиној тетки Марији/Маци; графија је јасна и читљива, реченице се нижу природно са доста дијалекатских примеса и понеком граматичком непрецизношћу које сведоче о томе да ауторка није припадала образованим женама свог времена. Тако читамо „јербо”, „одма”, „видити”, „тео” – варијанте присутне у војвођанским говорима. Понекад пропушта да одвоји речи па налазимо „евонас”, „кадасмо”, „одмасмо”, или не раздваја негацију: „немогу”, „неможе”, али користи и неке италијанизме: „инзула”, „грото”, „азури”. Ове речи су дате ћирилично и некада чак и деклиниране: „у гроти азури”, „на инзули”. Очигледно је да Јулча Паланачка прилагођава стране речи српској граматици што нас наводи на закључак да је имала одређене језичке афинитете, можда похађајући немачку школу лер која је била уобијачена за образовање младих девојака из добростојећих породица, или због навике да у мултикултурној и вишејезичкој војвођанској средини, буде у додиру са другим језицима, пре свега немачким и мађарским.

Њени утисци о Риму и Напуљу углавном одговарају стереотипима: Италија је „земни рај” што подсећа на Љубомира Ненадовића чија је писма из Италије можда имала прилике и да чита, али се осећа и романтичарски лиризам, опчињеност природом и њеним лепотама. Енфатично, туристкиња и путница описује боје биљака, цвећа, дрвећа, флоре непознате у њеном крају. Орхидеје су чудесно лепе, као и наранце и лимунови који су чаробни, док су азалее прелепе, као и рододендрони и палме. „Ходочашће” у благом меди-

⁵ Писмо из Рима, 20. 5. 1899 – Рукописно одељење Библиотеке Матице српске – сигн. 28.039

⁶ Писмо из Напуља, 1899 – Рукописно одељење Библиотеке Матице српске – сигн. 28.040.

теранском поднебљу представља и за Јулчу као и за многе путнике пре ње, откриће, изненађење и она не крије запањеност пред природом и њеном лепотом. Осцилирају оваква осећања изражена на једноставан али аутентичан начин и на излету бродићем на острво Капри и у посети Плавој пећини. Ради се о изузетном доживљају од ког јој „застаје дах”, а слично је и у Помпејима која је наводе на размишљања о смислу човековог постојања.

Ова путница доживљава Рим као главни град Италије и јединствени центар уметности, али се стиче утисак да жели да сакрије узбуђење, јер избегава да отворено изрази своје утиске и како сама пише, оставља причу о свему виђеном за повратак. Изузетак је одушевљење великим сликарима и вајарима, њиховим вечним делима чији су трагови видљиви и у базилици Св. Петра, у којој је свесна да је привилегована већ и самом чињеницом што може да је посети.

Ова два писма Јулче Паланачке не додају ништа ново слици Италије коју имамо на располагању из 19. века, али откривају њену једноставну и практичну природу жене која запажа и у стању је да на аутентичан начин изрази своја осећања, слична многим претходницима. На тај начин открива се и она црта њеног карактера на коју је указао Младен Лесковац, а то је скромност, упорност које су у бити сваког путописца који жели да упозна свет. Због тога Јулча задржава увек, чак и на дистанци, обраћајући се тетки, поштовање које не превазилази формалност али, као и у писмимима мајци код Јелисавете Трифковић, указује на породичне односе тог одређеног периода на које ни физичка дистанца није могла да утиче.

У закључку можемо да констатујемо да допринос ове три српске путнице није радикално нов јер представља романтичарско виђење Италије и уклапа се у традицију српске путописне књижевности у 19. веку. Анонимна Л. А., Јелисавета Трифковић и Јулча Паланачка путују у Италију различитим поводом: прва као еманципована Европљанка и модерна туристкиња, друге две у пратњи супруга, што је доказ патријархалних односа, чак и у најсвеснијим и економски привилегованим слојевима српског друштва. Сем тога, њихов итинерер за разлику од Л. А., која посећује само неколико градова северне Италије и са којом немају много додирних тачака, следи традиционалну мапу свих европских путника, од севера према југу, до Напуља. Очараност природом изазива једноставне али и аутентичне емоције које се разликују од доживљаја српских путника, њихових савременика. То је случај и са детаљима (изглед и карактер људи, понашање, одгој деце) којима поклањају већу пажњу. Јелисавета Трифковић пронцљиво запажа разлике у начину живота, у обичајима, храни, док судови, чак и када су наивни, не прелазе у ригидну дихотомију опозиције ми/они, наше/њихово, карактеристичну за многе путописе из истог периода. И поред тога што ове импресије, дневнички записи и лична преписка не достижу врхунске књижевне вредности, с правом могу да се уврсте у корпус српске путописне књижевности јер богате постојећу библиографију о Италији као трајној инспирацији српске књижевности.

ИЗВОРИ

- Л. А., Путовање из Беча у Млетке, *Седмица: лист за науку и забаву*, II, 42, 7. новембар 1853, 327–329.
- Паланачка Јулча, Писмо из Рима, 20. 5.1899 – Рукописно одељење Библиотеке Матице српске – сигн. 28.039
- Паланачка Јулча, Писмо из Напуља, 1899 – Рукописно одељење Библиотеке Матице српске – сигн. 28.040.
- Трифковић Јелисавета, Дневник Е.Т./Дневник Јелисавете Трифковић год. 1874, Музеј Војводине, Нови Сад, сигн. 1605.

ЛИТЕРАТУРА

- Ајдацић, Лазаревић Ди Ђакомо 2011: D. Ajdačić, P. Lazarević Di Giacomo (ur.), *Venecija i slovenske književnosti*, Beograd: SlovoSlavia.
- Бањанин 2013: Љ. Бањанин, Италијански дневник Јелисавете Трифковић, *Прилози за КЖИФ*, књ. 79, 197–212.
- Бањанин 2012: Lj. Banjanin, *Incontri italo-serbi fra Ottocento e Novecento. Immagini e stereotipi letterari*, Alessandria: Edizioni dell’Orso.
- Бањанин 2020: Lj. Banjanin, *Alla scoperta dell’Italia. Viaggiatrici serbe fra Ottocento e Novecento*, Alessandria: Edizioni dell’Orso.
- Брили, Нери 2020: A. Brillì, S. Neri, *Le viaggiatrici del Grand Tour. Storie, amori, avventure*, Bologna: il Mulino.
- Гвозден 2003: В. Гвозден, *Јован Дучић путописац. Оглед из имагологије*, Нови Сад: Светови.
- Гвозден 2005: В. Гвозден, Тензије путописа (Ка поетици српског модернистичког путописа), у: *Жанрови српске књижевности. Порекло и поетика облика*, 2, 3. Карановић, С. Радуловић (ур.), Нови Сад: Филозофски факултет, 27–295.
- Гвозден 2011: В. Гвозден, *Српска путописна култура 1914–1940*, Београд: Службени гласник.
- Деретић 1996: Ј. Деретић, *Пут српске књижевности. Идентитет, границе, тежње*, Београд: СКЗ.
- Јаћимовић 2005: С. Јаћимовић, *Путописи српске авангарде*, Београд: Мала библиотека Српске књижевне задруге.
- Лазаревић Ди Ђакомо 2017: P. Lazarević Di Giacomo, Marginalija o Dositejevим putovanjima i boravku u Italiji, *Slavica Lodziensia*, I, 51–62.
- Лесковац 1960а: М. Лесковац, Педесетогодишњица смрти Лазе Костића. Јулча Паланачка и још понешто из последњих година живота Лазе Костића, *Летопис Матице српске*, 385/136, 240–262.
- Лесковац 1960б: М. Лесковац, *Лаза Костић*, LIII, 359, Београд: СКЗ.
- Лесковац 1991: М. Лесковац, *Лаза Костић: огледи и студије*, Нови Сад: Матица српска.

- Лето 2007: М. R. Leto, *Il capolavoro imperfetto. Forme narrative e percorsi culturali in "Vita e avventure" di Dositej Obradović*, Napoli: Liguori.
- Лигуори 2015: М. Liguori, *Vedi Napoli e poi muori. Napulj u srpskim putopisima*, Београд: Сузбени гласник.
- Лигуори 2018: М. Liguori, *Ideja Napulja. Predstava o raju u kojem obitavaju đavoli*, Београд: Zavod za udžbenike.
- Митровић 2001: М. Митровић, Трст у српским путописима, у: *Књига о путопису. Зборник радова*, С. Пековић (ур.), Београд: ИКУМ, 327–340.
- Митровић 2004: М. Mitrović, *Sul mare brillavano vasti silenzi*, Trieste: Ramo d'Oro.
- Митровић 2009: М. Mitrović (a cura di), *Cultura serba a Trieste*, Lecce: Argo.
- Савић 2010: М. Савић, *Лаза Костић. Поводом 80 година од смрти Милана Савића и 100 година од смрти Лазе Костића*, М. Ненин, З. Хаџић (ур.), Београд: Службени гласник.
- Ступаревић 1976: О. Ступаревић, Српски путопис о Италији, у: *Упоредна истраживања*, Н. Стипчевић (ур.), Београд: ИКУМ, 103–182.
- Шеатовић Димитријевић, Лето, Лазаревић Ди Ђакомо 2013: S. Šeatović Dimitrijević, M. R. Leto, P. Lazarević Di Giacomo (a cura di), *Acqua Alta. Paesaggi mediterranei nelle letterature italiana e serba nel Novecento*, Београд: ИКУМ.

Ljiljana M. Banjanin

THE ITALY OF SERBIAN FEMALE TRAVELERS IN THE NINETEENTH CENTURY

(Summary)

In the copious bibliography on travel literature in Serbian and Italian, the theme of Italy occupies an important place as an object of literary and interdisciplinary research. However, the presence of women travelers has remained on the sidelines and unexplored. In this paper, three examples of travel writing have been analysed, different for the genre, the social and cultural origin of the authors. They are all Serbian travelers who visited Italy in the Nineteenth century and left a testimony in the magazine articles, diaries or private letters. Although different from each other, for their origin and cultural background, these three travelers (L.A., Jelisaveta Trifković, Julča Palanačka) have some characteristics in common: curiosity, independence of judgments, the ability to observe and analyze. Travelling they immerse themselves in other cultures helping to complete the image of Italy from a different point of view, from a „female perspective”, enriching in this way the existing bibliography on this theme.

Keywords: Italy, Travel Literature, Nineteenth century, Serbian female travelers.